

Krzysztof Biel

Przestępczość dziewcząt rodzaje i uwarunkowania

Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum

Wydawnictwo WAM

Kraków 2008

Recenzenci
Prof. zw. dr hab. Stanisław Palka
Prof. dr hab. Jan M. Stanik

© Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, 2008
ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków

Projekt okładki
Joanna Panasiewicz
Opracowanie techniczne
Jacek Zaryczny

ISBN 978-83-7505-170-4 (WAM)
ISBN 978-83-89631-91-6 (Ignatianum)

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 KRAKÓW
tel. 012 62 93 200 • fax 012 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 012 62 93 254-256
fax 012 430 32 10
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej KSIĘGARNI INTERNETOWEJ
<http://WydawnictwoWAM.pl>
tel. 012 62 93 260
tel. / fax 012 62 93 261

Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

Spis treści

Wstęp	9
-------	---

CZEŚĆ I PRZESTĘPCZOŚĆ DZIEWCZĄT NA TLE OGÓLNEJ PRZESTĘPCZOŚCI

Rozdział 1

Rozmiary i dynamika przestępczości nieletnich na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia	15
1.1. Pojęcie przestępczości nieletnich w kryminologii i pedagogice	18
1.2. Rozmiary przestępczości nieletnich w Polsce na przełomie XX i XXI wieku	25
1.3. Dynamika i struktura przestępczości nieletnich w świetle statystyk policyjnych i sądowych	31
1.3.1. Dynamika i struktura przestępczości nieletnich według statystyk policyjnych	32
1.3.2. Dynamika i struktura przestępczości nieletnich według statystyk sądowych	41
1.3.2.1. Orzeczenia w związku z czynami karalnymi	41
1.3.2.2. Orzeczenia w związku z demoralizacją	46
1.4. Rozmiary i dynamika przestępczości kobiet i dziewcząt na przełomie XX i XXI wieku	51
1.4.1. Tendencje w przestępczości kobiet i dziewcząt na świecie	52

1.4.2. Przystępczość kobiet i dziewcząt w Polsce	62
1.4.2.1. Rozmiary i dynamika przystępczości kobiet według statystyk policyjnych	63
1.4.2.2. Przystępczość dziewcząt według statystyk sądowych	70
1.5. Podsumowanie	76
Rozdział 2	
Główne teorie etiologii przystępczości kobiet	79
2.1. Wczesne teorie biologiczne	80
2.1.1. Klasyczne teorie przystępczości kobiet	81
2.1.2. Cykle fizjologiczne a przystępczość kobiet	93
2.1.3. Badania genetyczne w etiologii przystępczości kobiet	101
2.2. Wczesne teorie psychologiczne	106
2.2.1. Teoria Zygmunta Freuda	106
2.2.2. Wpływ teorii Freuda w badaniach przyczyn przystępczości kobiet	110
2.2.3. Psychologiczne typologie przystępczyń	117
2.3. Teorie socjologiczne	123
2.3.1. Teorie społeczno-ekonomiczne	124
2.3.2. Teorie zróżnicowanych ról społecznych	128
2.3.3. Teorie emancypacji kobiet	135
2.3.4. Teoria władza-kontrola	147
2.3.5. Ogólna teoria napięcia Roberta Agnewa	156
2.3.6. Konceptje próbujące wyjaśnić różnice w zachowaniach przystępczych mężczyzn i kobiet	170
2.4. Kryminologia feministyczna	176
2.5. Współczesne teorie biologiczne i teorie wieloczynnikowe	185
2.6. Podsumowanie	190
Rozdział 3	
Czynniki społeczne i osobowościowe jako predykatory przystępczości nieletnich	193
3.1. Uwarunkowania środowiskowe jako predykatory zachowań przystępczych	197
3.1.1. Uwarunkowania zachowań przystępczych tkwiące w rodzinie	199
3.1.2. Rola środowiska szkolnego w generowaniu zachowań przystępczych	214
3.1.3. Środowisko rówieśnicze a przystępczość nieletnich	226
3.2. Osobowościowe determinanty przystępczości nieletnich	238
3.2.1. Konceptja „przystępczego rdzenia osobowości” oraz „osobowości przystępczej”	239

3.2.2. Badania wymiary osobowościowych przestępczych dziewcząt w Polsce	243
3.2.3. Agresywność, empatia i poczucie kontroli jako czynniki prognozujące przestępczość nieletnich dziewcząt	247
3.2.3.1. Agresja	248
3.2.3.2. Empatia	256
3.2.3.3. Poczucie kontroli	261
3.3. Podsumowanie	267

CZEŚĆ II

METODOLOGIA I ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ WŁASNYCH

Rozdział 1

Metodologia badań własnych	271
1.1. Cel i problematyka badań	272
1.2. Zmienne i wskaźniki	275
1.3. Metody i narzędzia badawcze	277
1.4. Charakterystyka badanej zbiorowości	292
1.5. Kierunek i zakres analiz	296

Rozdział 2

Rodzaje zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt objętych resocjalizacją zakładową	297
2.1. Rodzaje przestępstw popełnionych przez nieletnie dziewczęta	298
2.2. Okoliczności popełniania czynów przestępczych przez badane	307
2.3. Objawy demoralizacji wśród badanych dziewcząt	314
2.4. Podsumowanie	323

Rozdział 3

Środowisko społeczne nieletnich dziewcząt a ich przestępczość	325
3.1. Rodzina a przestępczość dziewcząt	326
3.1.1. Cechy demograficzne i zachowania patologiczne rodziców	327
3.1.2. Związki instytucjonalne w rodzinach badanych	339
3.1.3. Związki społeczno-psychiczne w rodzinach badanych	346
3.2. Środowisko szkolne a przestępczość nieletnich dziewcząt	365
3.2.1. Niepowodzenia w nauce	366
3.2.2. Relacje nauczyciel – uczeń	371
3.2.3. Wzajemne relacje rówieśnicze w szkole	375
3.2.4. Wągary	380

3.3. Środowisko rówieśnicze a przestępczość dziewcząt	384
3.3.1. Przynależność nieletnich dziewcząt do grup rówieśniczych	385
3.3.2. Charakter i wartości grupy	387
3.3.3. Zachowania dewiacyjne w grupach rówieśniczych	391
3.4. Podsumowanie	395
Rozdział 4	
Osobowość nieletnich dziewcząt a ich zachowania przestępcze	397
4.1. Nasilenie cech osobowości mierzonych Inwentarzem Jesnessa	399
4.2. Rodzaje i nasilenie skłonności agresywnych nieletnich dziewcząt	412
4.3. Poziom empatii badanych nieletnich dziewcząt	423
4.4. Lokalizacja kontroli nieletnich dziewcząt	426
4.5. Typy osobowości nieletnich dziewcząt	432
4.6. Podsumowanie	440
Uogólnienia i wnioski	441
Bibliografia	459
Aneks	487
Summary	495

Wstęp

Zagadnienie przestępczości dziewcząt pozostawało przez długie lata w cieniu problemu przestępczości populacji męskiej. Pisząc o przestępczości nieletnich, Albert Cohen stwierdza, że „przestępca to chłopak-łobuz”¹. Zdanie to wyraża panujące powszechnie od wielu lat przekonanie, że przestępczość jest zachowaniem właściwym populacji męskiej, a przestępczość dziewcząt i kobiet jest zjawiskiem marginalnym, dotyczącym niewielkiej liczby osób, które w swoich zachowaniach starają się upodobnić do mężczyzn stanowiących normę.

Ostatnia dekada dwudziestego wieku oraz pierwsze lata dwudziestego pierwszego wieku przyniosły znaczny wzrost przestępczości nieletnich dziewcząt, co potwierdzają statystyki policyjne i sądowe. W Stanach Zjednoczonych, gdzie udział procentowy zachowań przestępczych dziewcząt w ogólnej populacji nieletnich jest najwyższy na świecie, statystyki FBI podają, że co czwartą osobą aresztowaną poniżej 18 roku życia jest dziewczyna. Ponadto liczba przestępstw popełnianych przez nieletnie dziewczęta, szczególnie z kategorii przestępstw gwałtownych, rośnie szybciej niż w populacji nieletnich chłopców, co oznacza, iż przestępczość dziewcząt staje się poważnym problemem społecznym.

¹ A. Cohen, *Delinquent Boys. The Culture of the Gang*, New York 1955, s. 140.

W Polsce zjawisko przestępczości dziewcząt stało się częstszym przedmiotem opracowań naukowych w okresie transformacji ustrojowej, a szczególnie w ostatnim dziesięcioleciu. Wiąże się to z obserwowanym w naszym kraju znacznym wzrostem aktywności przestępczej ludzi młodych, który jest odzwierciedleniem zachowań przestępczych dorosłej części społeczeństwa polskiego.

O agresji dziewcząt i różnych przejawach ich zachowań dewiacyjnych coraz częściej słyzy się w mediach. Podkreśla się nasilającą się brutalność dziewcząt oraz dokonywanie przez nie przestępstw gwałtownych, typowych dla populacji męskiej, co świadczy o wysokim stopniu ich demoralizacji.

Wzrost przestępczości dziewcząt, przesunięcie w kierunku dokonywania czynów coraz bardziej brutalnych oraz znaczne obniżanie się wieku nieletnich sprawczyń przestępstw zmuszają kryminologów, psychologów i pedagogów do naukowego zgromadzenia całościowej wiedzy na temat przestępczości nieletnich dziewcząt oraz wypracowania skutecznych metod oddziaływania profilaktycznego i resocjalizacyjnego. Szczególnie ważne jest poznanie uwarunkowań przestępczości dziewcząt, wskazanie, jakie czynniki w najwyższym stopniu sprzyjają generowaniu zachowań dewiacyjnych i rozwojowi kariery przestępczej.

Niniejsza praca jest próbą przyjrzenia się uwarunkowaniom przestępczości nieletnich dziewcząt w sferze środowiskowej i osobowościowej. Celem pracy, obok poznania rodzajów i przyczyn zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt objętych resocjalizacją zakładową, jest również wskazanie na pewne kierunki i metody procesu resocjalizacji w warunkach zakładowych. Należy w tym miejscu dodać, że w polskiej literaturze przedmiotu brakuje tego typu opracowań. Próbę całościowego opracowania uwarunkowań środowiskowych podjęła ostatnio Irena Budrewicz², jednak jej publikacja ma już 10 lat i nie uwzględnia czynników natury psychologicznej. W ostatnich latach nieliczni autorzy podejmowali badania w zakresie zmiennych osobowościowych przestępczych dziewcząt, ale badano przeważnie pojedyncze zmienne bez stosowania korelacji z czynnikami środo-

² I. Budrewicz, *Środowiskowe uwarunkowania zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt*, Bydgoszcz 1997.

wiskowymi. Wydaje się więc, że podjęcie przez nas badań diagnostyczno-wyjaśniających, mających na celu poznanie uwarunkowań zarówno środowiskowych, jak i osobowościowych, a także wskazanie wzajemnych interakcji pomiędzy tymi zmiennymi może przyczynić się do pogłębienia wiedzy na temat etiologii przestępczości nieletnich dziewcząt i stanowić pomoc w opracowywaniu skutecznych programów i metod oddziaływania resocjalizacyjnego, z uwzględnieniem specyfiki postaw i zachowań żeńskiej części populacji przestępców.

Całość pracy została podzielona na dwie części. Część pierwsza zatytułowana „Przestępczość dziewcząt na tle ogólnej przestępczości” prezentuje teoretyczne podstawy zagadnienia przestępczości dziewcząt i wprowadza w problematykę badań własnych. Część ta składa się z trzech rozdziałów. W rozdziale pierwszym przedstawione zostaną rozmiary i dynamika przestępczości nieletnich na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia. Najpierw wyjaśnione zostaną podstawowe pojęcia, jak przestępczość nieletnich, demoralizacja, zachowania dewiacyjne. Następnie zaprezentowane zostaną analizy dotyczące rozmiarów i dynamiki przestępczości nieletnich w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem danych pochodzących ze statystyk policyjnych i sądowych. W ostatniej części rozdziału przedstawione zostaną dane dotyczące przestępczości kobiet i dziewcząt na świecie i w Polsce.

Rozdział drugi poświęcony będzie prezentacji głównych teorii etiologii przestępczości kobiet. W Polsce zagadnienie to nie było jeszcze wystarczająco dobrze opracowane, dlatego też dokonamy gruntownej analizy najważniejszych teorii przestępczości kobiet, wypracowanych na przestrzeni ostatniego stulecia, ze szczególnym uwzględnieniem najnowszych teorii z zakresu badań nad różnicami w zachowaniach przestępczych mężczyzn i kobiet, kryminologii feministycznej oraz współczesnych teorii biologicznych i wieloczynnikowych.

W rozdziale trzecim przedstawione zostaną czynniki społeczne i osobowościowe, które w literaturze przedmiotu zostały uznane za predykatory zachowań przestępczych. W zakresie zmiennych środowiskowych przedstawimy czynniki występujące w środowisku rodzinnym szkolnym i rówieśniczym. Natomiast w zakresie zmiennych osobowościowych skoncentrujemy się na przedstawieniu koncepcji „przestępczego rdzenia osobowości” oraz „osobowości przestępczej”,

a także wskażemy na trzy specyficzne czynniki łączone z generowaniem zachowań przestępczych, jak agresja, empatia i poczucie kontroli. Przy omawianiu każdej z wymienionych zmiennych zostaną zaprezentowane badania dostępne w literaturze przedmiotu.

W części drugiej niniejszej rozprawy przedstawiona zostanie metodologia i analiza wyników badań własnych. Część ta składa się z czterech rozdziałów. W rozdziale pierwszym przedstawimy metodologię badań własnych. Wskażemy na cel i problematykę badań, przedstawimy metody i narzędzia badawcze oraz zaprezentujemy charakterystykę badanej zbiorowości.

W rozdziale drugim skoncentrujemy się na przedstawieniu rodzajów zachowań dewiacyjnych popełnionych przez badane dziewczęta. Zwrócimy uwagę na rodzaje przestępstw i okoliczności ich popełnienia oraz główne przejawy demoralizacji wśród badanych.

W rozdziale trzecim przedstawimy wyniki analiz związku uwarunkowań środowiskowych z zachowaniami przestępczymi badanych dziewcząt. Uwzględnimy szczegółowe zmienne środowiska rodzinnego, szkolnego i rówieśniczego i wskażemy na ich wzajemne zależności.

Wreszcie w rozdziale czwartym zaprezentujemy analizę wyników badań w zakresie zmiennych osobowościowych. Weźmiemy pod uwagę cechy osobowości mierzone Inwentarzem Jesnessa, rodzaje agresji, poziom empatii, lokalizację kontroli oraz typy osobowości nieletnich dziewcząt.

Na koniec przedstawimy wynikające z przeprowadzonych badań uogólnienia i wnioski poznawcze dla dalszych badań oraz dla praktyki resocjalizacyjnej.

Przestępczość nieletnich dziewcząt jest zjawiskiem skomplikowanym i trudnym do wyjaśnienia, dlatego wymaga wielostronnego naukowego podejścia w zakresie badań etiologicznych. Wielu trudności dostarcza również wypracowanie skutecznych oddziaływań profilaktycznych, resocjalizacyjnych i terapeutycznych. Dlatego też mamy nadzieję, że niniejsza praca pozwoli na nieco lepsze zrozumienie zagadnienia przestępczości dziewcząt i stanie się pomocą dla pedagogów, wychowawców i rodziców w pracy nad prospołecznym ukierunkowaniem zachowania nieletnich dziewcząt.

ROZDZIAŁ 1

Rozmiary i dynamika przestępczości nieletnich na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia

Przestępczość nieletnich ma swoją długą historię. Już prawo rzymskie potwierdza ograniczoną odpowiedzialność za popełnione przestępstwa dla dzieci w wieku 7-10 lat, a niektóre prawa stanowione lub zwyczajowe w Europie z okresu średniowiecza przewidywały łagodzenie kar dla osób poniżej 12-13. roku życia. Przestępczość nieletnich jako zjawisko społeczne pojawia się jednak dopiero pod koniec XIX wieku i kojarzona jest z powstaniem społeczeństwa industrialnego, w którym następował szybki rozwój przemysłu, rozwój miast i znaczna migracja ludności. W krajach zachodnich etapy finalne ewolucyjnego rozwoju masowej przestępczości młodzieży przypadają na lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte XX wieku. W Polsce natomiast przestępczość nieletnich do roku 1989 nie stanowiła większego problemu. Wyrażała się głównie w kradzieżach przedmiotów o małej wartości i dotyczyła przeważnie chłopców z dużych aglomeracji miejskich. Ogólnie przestępczość młodzieży była traktowana jako przejaw patologii społecznej, jednak wiązano ją jedynie z wąskim marginesem społecznym i środowiskami wysoce spatologizowanymi, które wymagały szerszego zainteresowania ze strony instytucji świadczącej opiekę społeczną oraz instytucji profilaktyczo-resocjalizacyjnych¹.

¹ Por. H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępczość nieletnich*, [w:] *Kryminologia*, red. W. Świda, Warszawa 1977, s. 175; B. Urban, *Zachowania dewiacyjne młodzieży*,

Ogólny wzrost przestępczości w naszym kraju po roku 1989, spowodowany w dużej mierze przeobrażeniami społeczeństwa na płaszczyznach społecznej, politycznej, kulturowej i ekonomicznej, ukazał potrzebę naukowego określenia zjawiska przestępczości w jego aspekcie tak ilościowym, jak i jakościowym. Pojawienie się nowych, dotąd nieobserwowanych lub występujących w znikomym nasileniu rodzajów przestępstw, jak przestępczość gwałtowna, zorganizowana oraz rosnący stopień kryminalizacji społeczeństwa stało się bodźcem dla kryminologów, socjologów, psychologów czy pedagogów do podejmowania badań nad rozmiarami, strukturą i przyczynami występowania zachowań przestępczych.

Ze szczególnym niepokojem obserwuje się wzrost zachowań dewiacyjnych i przestępczych, których sprawcami są osoby nieletnie. W ostatnich kilkunastu latach znacznie obniżyła się dolna granica wiekowa osób wchodzących w konflikt z prawem. Wydaje się, że wiek inicjacji przestępczej ustabilizował się obecnie w granicach 12-13 lat. Dodać jednak trzeba, że również młodsze dzieci wchodzi w konflikt z prawem. Dane statystyczne Komendy Głównej Policji wskazują, że w roku 2006 stwierdzono 2 117 zabronionych czynów popełnionych przez dzieci. Ponadto widoczne jest również współwystępowanie przestępczości z innymi rodzajami patologii społecznej. Przykładem może być pojawienie się oryginalnego rodzaju zachowania dewiacyjnego, jakim jest przestępczość „zabawowa”, która posiada pewne wspólne cechy z tradycyjnym wandalizmem i chuligaństwem, ale przybiera niejednokrotnie formę masowych aktów przemocy i agresji.

Ze statystyk Komendy Głównej Policji wynika, że w roku 2006 nieletni sprawcy dopuścili się 75 515 czynów karalnych. Niepokoi nie tylko ogólna liczba czynów karalnych popełnianych przez nieletnich, ale również wzrost czynów noszących znamiona brutalności i przesyconych agresją i przemocą. W przypadku przestępczości ludzi młodych nie można zapominać również o przestępstwach związanych z narkomanią. Rozmiary i dynamika przestępczości nielet-

Kraków 2000, s. 15-16; B. Urban, *Przestępczość młodzieży polskiej w okresie transformacji społeczno-ustrojowej na tle przestępczości ogólnej*, [w:] *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży*, red. B. Urban, Mysłowice 2004, s. 22.

nich oraz różnorodne zachowania dewiacyjne młodzieży wskazują, że zjawisko to nie dotyczy jedynie wąskiej grupy osób wywodzących się ze środowisk dysfunkcyjnych i rodzin patologicznych, ale zatacza coraz to szersze kręgi, obejmując także młodzież z tzw. dobrych domów, dlatego też należy je traktować jako poważny problem społeczny.

Zwiększone zainteresowanie kryminologów badających zjawisko przestępczości nieletnich wynika, jak podaje Brunon Hołyst, z trzech przesłanek: 1) uwrażliwienia społecznego na wykołajenie młodego pokolenia; 2) nadziei resocjalizacyjnych związanych z niższym stopniem demoralizacji młodzieży; 3) możliwości precyzyjniejszego niż w przypadku dorosłych określenia genezy zachowań przestępczych². Ten sam autor dodaje, że populacja nieletnich sprawców przestępstw wymaga szczególnej troski ze względu na: 1) dalsze losy tej części młodzieży, jej przyszłe przygotowanie do życia i pełnienie w przyszłości ważnych dla społeczeństwa ról i obowiązków; 2) niebezpieczeństwo, jakie grozi tej części młodzieży, a tym samym i społeczeństwu. Wczesne nieprzystosowanie społeczne, manifestujące się między innymi popełnianiem przestępstw, może prowadzić do dalszego wykołajenia społecznego. Przejawy niedostosowania społecznego, zapoczątkowane w okresie dzieciństwa i wczesnej adolescencji, mogą się nasilić i stać się podstawą do rozwinięcia się innych form dewiacji, co utrudni nieletnim przystosowanie do wymagań życia w społeczeństwie i funkcjonowanie w nim jako jego pełnoprawnych członków; 3) niebezpieczeństwo zasilania źródeł przestępczości dorosłych przez nieletnich sprawców, którzy z czasem mogą stać się dorosłymi przestępcami³.

Przeciętnemu człowiekowi przestępczość kojarzy się prawie wyłącznie z niezgodnymi z prawem zachowaniami, dokonywanymi przez chłopców i mężczyzn. Badając zjawisko przestępczości nieletnich, większość autorów koncentruje się głównie na definiowaniu przestępczości w populacji męskiej. Przemępczość dziewcząt i kobiet pozostaje zagadnieniem, którym w literaturze pedagogicznej i kryminologicznej naszego kraju zajmowano się sporadycznie. Wpływa

² Por. B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2000, s. 444.

³ Por. B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 1994, s. 601.

to przede wszystkim z faktu, że rozmiary przestępczości dziewcząt i kobiet są znacznie mniejsze w porównaniu z przestępczością mężczyzn. Tymczasem, w ostatnich latach wskaźniki zachowań dewiacyjnych i przestępczości dziewcząt w Polsce znacząco rosną, notuje się także zwiększony udział dziewcząt w przestępczości gwałtowej i w zorganizowanych grupach zajmujących się działalnością przestępczą, dlatego też analiza empiryczna tego zjawiska wydaje się uzasadniona i może się przyczynić do lepszego zrozumienia mechanizmów warunkujących zachowania przestępcze oraz wypracowania skutecznych kierunków wychowania resocjalizującego.

W pierwszym rozdziale niniejszej rozprawy dokonamy najpierw wyjaśnienia podstawowych pojęć, jak przestępczość nieletnich, dewiacja czy demoralizacja. Następnie przedstawimy rozmiary, dynamikę i strukturę przestępczości nieletnich w Polsce na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia. Wreszcie zaprezentujemy dane statystyczne dotyczące zachowań przestępczych nieletnich kobiet i dziewcząt na świecie i w Polsce.

1.1.

Pojęcie przestępczości nieletnich w kryminologii i pedagogice

Pojęcie „przestępczość nieletnich” nie jest terminem jednoznacznym. Istnieje wiele kryteriów, według których można określić podstawowe cechy tego pojęcia, jest to między innymi granica wieku osoby, którą określa się jako „nieletnią” czy też katalog zachowań uważanych za przestępstwo.

Kodeks karny definiuje przestępstwo jako czyn człowieka zabroniony przez ustawę pod groźbą kary. Przestępstwo jest więc czynem bezprawnym, zawinionym i społecznie szkodliwym w stopniu większym niż znikomy (art. 1). Zgodnie z przepisami kodeksu prawa karnego przestępstwo może popełnić tylko osoba fizyczna, która w chwili popełnienia czynu zabronionego ukończyła 17 lat, a w pewnych wyjątkowych sytuacjach 15 lat (art. 10 k.k.). Nieletni w zasadzie nie popełniają przestępstw w rozumieniu prawa karnego, czyny

popelnione przez nieletnich nie są zatem nazywane przestępstwami (z wyjątkiem określonym w art. 10 § 2 k.k.), a nieletni sprawcy popelnionych czynów o charakterze przestępczym – przestępcami. Pomimo takiego definiowania przestępstwa i osoby sprawcy, posługiwanie się pojęciem „przestępczość nieletnich” jest w naszym kraju powszechne, między innymi dlatego, że w języku polskim brakuje innego określenia na oznaczenie zachowań nieletnich, które wymagają ingerencji sądu⁴. Konieczne jest jednak uściślenie określenia „nieletni”, które również jest terminem wieloznacznym.

Posługując się pojęciem „nieletni” trzeba odróżniać:

1) Nieletnich w rozumieniu prawnokarnym, a więc stosując terminologię kodeksu karnego. Są to osoby poniżej lat 17 (art. 10 § 1 k.k.). Wśród nich należy wyróżnić dwie kategorie: a) nieletnich niezdolnych do ponoszenia winy, a więc do popelnienia przestępstwa (art. 1 § 3 k.k.), lecz jedynie czynu zabronionego pod groźbą kary (art. 1 § 1 k.k.); b) nieletnich, którzy mogą odpowiadać za popelnienie niektórych przestępstw, określonych w kodeksie karnym w art. 10 § 2 (np. zamach na prezydenta RP, zabójstwo, ciężkie uszkodzenie ciała, zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem, rozbój).

2) Nieletnich w rozumieniu proceduralno-wychowawczym (według kryteriów ustawy z dnia 26 X 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich, DzU nr 35, poz. 228). Wśród nich należy wyróżnić trzy kategorie: a) osoby w wieku do lat 18 wykazujące przejawy demoralizacji; b) osoby, które dopuściły się czynu karalnego po ukończeniu 13 lat, a nie ukończyły lat 17; c) osoby w wieku do 21 lat, wobec których orzeczono środki wychowawcze lub poprawcze⁵.

⁴ Por. J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 317. Język angielski przy określaniu pojęcia „przestępczość” posługuje się dwoma terminami: „criminality” oraz „delinquency”. Termin „criminality” odnosi się bardziej do przestępczości dorosłych, natomiast termin „delinquency” kojarzony jest z zachowaniami dewiacyjnymi nieletnich (juvenile delinquency).

⁵ Por. B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 235; L. Wieczorek, *Przestępczość nieletnich jako jeden z przejawów patologii społecznej końca XX wieku*, [w:] *Wybrane zjawiska powodujące zagrożenie społeczne*, red. A. Nowak, Kraków 2000, s. 70-71.